

dokazovanje svojega sporočila. Analizo medvojnega spopada je gradil na metodološki razdelitvi problematike na štiri temeljne resnice/fikcije, in sicer:

a = v komunistični propagandi ustvarjena fikcija OF - NOB kot vaba in krinka za

b = izvedba revolucije KP s ciljem vzpostavitve stalinističnega režima v Sloveniji,

A = v komunistični propagandi ustvarjena komplementarna fikcija protikomunističnega boja kot Hitlerjeve pete kolone, ki se v vrhunskem narodnem izdajstvu bori za zmago Hitlerja,

B = komplementarno dejanje k boljševistični revoluciji je slovenski boj proti morilskemu programu KP med vojno in proti vzpostavitvi stalinističnega režima v Sloveniji po vojni.

Pisec je vsako posamezno resnico oziroma fikcijo dodobra pretresel in jo ilustriral s posameznimi temeljnimi faktografskimi pokazatelji ali ekscesnimi primeri. Pri tem naj n.pr. navedemo številčne pokazatelje žrtev slovenskega naroda in okupatorjev med vojno, problem zavezniškega izkrcanja v Jugoslaviji, primerjave med Slovenijo in n.pr. Grčijo med vojno ter ob koncu vojne. Posebej zanimiva in pravzaprav izvirna je avtorjeva izpostavitve t.i. etapnih in končnih (vojnih) ciljev slovenskega naroda, komunistične partije (Kominterne), zaveznikov ter okupatorjev in njihovo medsebojno prekrivanje oziroma nasprotovanje, iz česar je izpeljal in tudi predstavil različne taktične in strateške kombinacije omenjenih ciljev. Poznavalci bodo lahko ugotovili, da je pri sklepanju včasih prehitel, da nekatera dejstva niso stoddostno dokazljiva ipd. Poglavitni vir, ki ga uporablja pisec, so namreč medvojne "Črne bukve", ki še čakajo na kritično strokovno presojo. Poleg tega gre omeniti še zbirko "Dokumenti ljudske revolucije" ter nekatere druge po vojni objavljene vire. (Kar se tiče navajane literature, je treba priznati, da srečamo kar nekaj novih ali še nepoznanih naslovov, žal pa avtor to navaja na zelo neenoten način, s pomanjkljivimi ali dvomljivimi podatki ipd.) Kakorkoli že, čas in zgodovina bosta pravičen sodnik tudi za našega avtorja. Le-ta se je po opravljeni analizi opredelil za resnici v alinejah b in B, iz česar je nato izvedel tudi vsebine in dejanja pravice, ki mora slediti resnici. Sklepni poudarki knjige so na spravi, ki "je v vseslovenskem poznavanju in priznanju resnice in v dogodku pravice"! Po tem zadnjem klinu slovenske lestve pa bo lahko narod stopil v stanje "strnjene in umirjene družbe", Slovenci pa bodo v novi enotnosti spet občutili tisto, "kar imenujemo slovenska istovetnost".

Boris Mlakar

Silvo Grgič: Zločini okupatorjevih sodelavcev, 2. knjiga: Umorjeni aktivisti in simpatizerji Osvobodilne fronte ter drugi Slovenci. V Ljubljani, Društvo piscev zgodovine NOB, 1997, 638 str. (Partizanski knjižni klub, knjiga 23; Knjižnica NOV in POS, 89).

Samotni raziskovalec najtemnejših plasti dogajanja med drugo svetovno vojno na Slovenskem Silvo Grgič se je z drugo knjigo svoje trilogije osredotočil na civilno prebivalstvo, ki ga je zadelo nasilje narodnoosvobodilnemu gibanju nasprotujoče strani med slovenskim prebivalstvom; samostojno ali v sodelovanju z enim od okupatorjev. (Prostovoljno protikomunistično milico, Slovenskem domobranstvu, Slovenskem narodnem varnostnem zborom, Gorenjsko samozaščitno, slovenskimi četniki in ilegalno 'črno roko').

Druga knjiga omenjene trilogije se navezuje na prvo zlasti metodološko. Knjigo je avtor razdelil po že ustaljenem vzorcu, vendar pa je uvedel nekaj sprememb.

V prvem, najobsežnejšem delu je navedel poimenski seznam žrtev; vsaka od njih ima tudi dosegljive generalije in, ponekod bolj, ponekod manj obširne navedbe o povzročiteljih oziroma okoliščinah smrti. Avtor se je ponovno odločil za *delitev v tri skupine*: žrtve, ki so jih povzročili domobranci oziroma drugi kolaboranti sami, žrtve, ki so jih omenjeni povzročili v konkretnem sodelovanju z italijanskimi oziroma nemškimi okupacijskimi formacijami ter v skupino žrtev, ki so umrle v koncentracijskih taboriščih, zato ker so jih kolaboranti predali enemu ali drugemu okupatorju. V tej knjigi se je odločil za abecedno ureditev, znotraj posamezne črke pa je žrtve delil v tri skupine. V tem poimenskem seznamu je po avtorjevih navedbah 2194 oseb.

Drugi del knjige obsega krajevno razvrščen seznam žrtev množičnih pobojev in posameznih neznanih žrtev. Tako ali drugače naj bi bilo v tem seznamu zajetih 940 žrtev. Delitev na žrtve - posameznike in žrtve v skupinskih pobojih je sicer mogoče utemeljiti s stališča zločina, ne pa s stališča žrtve. Iz te delitve nastajajo težave. Že v recenziji prve knjige (Prispevki za novejšo zgodovino, 1995, št. 1-2, str. 195) sem podpisani opozoril na metodološko zmedo, ki jo ustvarja stanje, v katerem v prvem poimenskem delu niso zajete vse sicer ugotovljene, poimensko znane žrtve. Temu pojavu se avtor žal ni izognil niti v drugi knjigi, vendar pa na problem dvojnega evidentiranja sproti opozarja. Tudi v drugi knjigi je v tem delu poleg neznanih navedel tudi številne poimensko znane žrtve, vendar jih ni upošteval v I. delu. Hkrati pa je nekatere tudi upošteval; zanje je korektno navedel, da so že upoštevane. Moti pa to, da ni mogoče ugotoviti, zakaj so nekatere žrtve v prvem delu upoštevane, druge (večina znanih) pa ne. Kaj je npr. avtorja vodilo, da je v poimenskem seznamu navedel eno od 24 žrtev znanega poboja v Radovni, 23 žrtev, ki so tudi poimensko znane in v knjigi navedene (str. 443), pa ne? V razdelku, ki je posvečen žrtvam, ki so jih povzročili kolaboranti v sodelovanju z okupatorji, se je celo načelno odrekal, da bi upošteval katero od poimensko znanih žrtev tudi v prvem delu - a pozorno branje pokaže, da je upoštevana vsaj ena, na kar avtor posebej opozori (zgornji primer Radovne, str. 443). Tako ostaja pri bralcu dvom, da je kaj spregledal, negotovost pa ostaja tudi pri uporabi statističnih obdelav, saj ni jasno, kje so take žrtve upoštevane. Mnenje, da je mogoče faktor razlikovanja avtorjeva možnost, da je zbral o določeni osebi nekaj osnovnih podatkov, je na majavih nogah, saj kar nekaj oseb v prvem delu nima nobenega drugega podatka kot leto ali kraj rojstva in kraj smrti, navedeni sta celo dve osebi brez priimka in "ciganček, dvanajst let star", ki je kot človeško bitje tudi imel ime in priimek.

Tretji del knjige predstavlja avtorjeva statistična obdelava, "ki osvetli kar triintrideset tisoč dejstev", kot je nekoliko nerodno zapisano v sklepnem delu (str.

546). V njej je upošteval podatke iz obeh delov, vendar ločeno, tako da je oba dela mogoče razločiti.

Razmerje med ubitimi v samostojnih akcijah in v sodelovanju z okupatorji (upoštevaje tudi smrti v koncentracijskih taboriščih) je približno 60:40, kar kaže na eni strani na veliko samostojnost slovenskih sodelavcev okupatorja, na drugi strani pa na intenzivnost medsebojnega spopada. Nasilje je bilo očitno usmerjeno, saj je lahko avtor za skoraj 60% žrtev ugotovil, da so bili aktivisti Osvobodilne fronte ali celo njeni funkcionarji. Relativno malo (3,7%) je žrtev, ki naj bi ne bile povezane z narodnoosvobodilnim gibanjem, toda med njimi je bilo kar polovica otrok pod 15 letom (118). Krutost morije kaže tudi podatek, da naj bi bilo kar 1120 žrtev (več kot tretjina!) pred smrtjo mučenih. Časovna razporeditev smrti je zelo zanimiva. Prvi vrh je v letu 1942 (16%), najizrazitejši pa v letu 1944, ko je bilo ubitih kar več kot polovica vseh. Avtorjeva temeljna delitev *samostojno - v sodelovanju z okupatorji* pa omogoča še eno primerjavo: če je bilo 1942 prvih le ena tretjina, je že v 1943 takih smrti štiri petine, v 1944 dve tretjini in v letu 1945 spet štiri petine. Prostorsko je opaziti dve izraziti območji, kjer so se koncentrirale moritve: Dolenjska (40%) in Ljubljana z okolico (četrtnina). V skladju s tem podatkom naj bi bili pripadniki Slovenskega domobranstva storilci ali sotorilci kar skoraj polovice vseh umoritev (skoraj 1400 oseb). Signifikanten je podatek o povprečni starosti. Na približno polovičnem znanem vzorcu je povprečna starost ob nasilni smrti dosegla 36 let in pol - kar deset let več kot pri umorjenih partizanih. Med žrtvami je kar 23 odstotkov žensk (715), bistveno več od deleža žensk iz partizanskih enot, in kar tri četrtine je bilo umorjenih v samostojnih akcijah kolaborantskih enot, bistveno večji delež - več kot polovica - pa naj bi jih bilo pred smrtjo tudi mučenih, kar tudi govori o svojevrstnem psihičnem profilu eksekutorjev, pa tudi o brezobzirnosti vojnega časa na Slovenskem. Dodatno nas o neodmerjenem nasilju prepriča podatek, da je avtor v 157 primerih ugotovil smrt več kot enega družinskega člana, upošteva le žrtve med civilnim prebivalstvom.

Po objavi druge knjige se že orisujejo tudi globalni vidiki vprašanja žrtev slovenskega naroda med drugo svetovno vojno. Avtor trdi, da se knjiga "močno približuje popolnemu pregledu žrtev iz vrst aktivistov OF in drugih pripadnikov NOG", in ocenjuje manjko na tri do osem odstotkov, na drugem mestu na deset do dvajset odstotkov. *Implicite* torej ocenjuje smrtni učinek osvobodilnemu gibanju nasprotujoče strani na okoli 7000 ljudi, ne upošteva še tiste, ki so padli v bojih z njimi. Če naj bi bilo vseh žrtev okoli 65.000, od teh do 20.000 na OF nasprotni strani, potem je že jasno, da so večino žrtev neposredno povzročili okupatorji sami. S tem seveda lahko vpeljemo v zadnje čase žgočo in nikoli dorečeno dilemo med državljansko vojno in osvobodilnim bojem tudi kvantitativni kriterij - in ta daje prav tako enim kot drugim. Če za državljansko vojno govori okoli 27.000 žrtev na obeh straneh, ki so si jih zadali med seboj Slovenci sami, govori za osvobodilni boj okoli 40.000 žrtev, ki so jih tako ali drugače povzročili okupatorji (nekaj je še žrtev zavezniških bombardiranj in drugo). Drugo, kar bo mogoče opaziti, je, da je bila povojna politika do nasprotujoče ji strani izjemno ostra, maščevalna, tudi nesorazmerna z od njih povzročenimi žrtvami med vojno. Še vedno pa je možna še druga hipoteza, namreč da bodo razmerja, ki smo jih dosedaj imeli vsaj za ocenljiva, na podlagi zbranih konkretnih podatkov o žrtvah postavljena dokaj drugače.

Peti del je najbolj avtorski, saj vsebuje pod naslovom *Nekateri poudarki v zvezi z zločini okupatorjevih pomagačev nad aktivisti in simpatizerji OF* avtorjevo opredelitev do polemik o kolaboraciji in državljanski vojni. Sam trdno stoji za stališčem, da posebne strani, ki bi stala ločeno od okupatorja proti osvobodilnemu gibanju, ni bilo. S tem se je mogoče na načelni ravni strinjati. Toda prav impresivni podatki o samostojnem (zlo)delovanju taistih kolaborantov (3723 žrtev) to opredelitev relativizirajo. Zelo utemeljeno in stvarno pa je opredeljeno, kaj od opisane je mogoče okvalificirati kot vojne zločine. Nekatera premišljevanja v tem delu presegajo vsebino in namen knjige, saj spreminjajo knjigo, ki naj bi bila svojevrsten *hommage* mrtvim pripadnikom Osvobodilne fronte in drugemu prebivalstvu, v predmet polemičnega obračunavanja.

Avtor je pregledal in zbral podatke iz bogate literature in velikega števila fondov, zlasti Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev, Arhiva Ministrstva za notranje zadeve, sodišč. Gradivo je, tako kot za prvo knjigo, raznorodno, tudi različne stopnje zanesljivosti. Posebej je omeniti tudi bogato originalno fotografsko gradivo, dobro opremljen statistični del z grafikoni in preglednicami, v sklepnem delu je tudi precej kopij dokumentov. Kot sicer vem, da tovrstno delo ni nikoli končano, avtorjevo sporočilo že kar v uvodu, da bo dodal nove ugotovitve v tretji knjigi, - v zaključku to napoved tudi konkretizira s podatkom o 403 še neupoštevanih žrtvah v obeh knjigah, - govori o morda le prehitrem odločanju za objavo.

Damijan Guštin

Slovenska kronika XX. stoletja. 1941-1995. Knjiga 2. Nova revija, Ljubljana 1996, 598 strani.

Drugo knjigo Slovenske kronike XX. stoletja zamejujeta uvodoma in v izteku mejnika, ki se izrazito vežeta na pojme kot so vojna, narodnostna ogroženost, emancipacija, samozavest, notranje delitve in iskanje nacionalnega konsenza. Gre za letnico 1941, ko je v vrtinec druge svetovne vojne potegnjena tudi Jugoslavija in z njo Slovenci, ter za letnico 1991 (vključno z njeno neposredno pred in pozgodovino), ko so se Slovenci ponovno soočili z vojno. Oba mejnika sta za narodovo zgodovino prelomnega značaja, vendar temelječa v bistveno drugačnih objektivnih okoliščinah in v bistveno različni stopnji odgovornega presojanja narodovega položaja, s tem pa tudi različna po rezultatih izhoda iz za narod usodnih razmer.

O tem, kako so si v zadnjem več kot polstoletnem obdobju Slovenci sami urejali notranja medsebojna razmerja, kakšno usodo in položaj so jim odrejali drugi, kaj so ustvarili in dosegli na najrazličnejših področjih, kje so bile stranpoti in izgubljene priložnosti itd., govori 363 zgodb - člankov. Napisalo jih je 50 avtorjev, večinoma strokovnjakov različnih usmeritev, med avtorji besedil pa prevladujejo zgodovinarji. Besedila dopolnjuje več kot tisoč smiselno izbranih